

Uitz Renáta

A SOKSZÍNŰSÉG KAVALKÁDJA, VAGY A VALLÁSSZABADSÁG VÁLSÁGA?

VALLÁSSZABADSÁGOT ÉRINTŐ DÖNTÉSEK AZ EJEB ÉS AZ AMERIKAI
LEGFELSŐ BÍRÓSÁG LEGÚJABB GYAKORLATÁBAN

2014 első félévében az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB), illetve az Egyesült Államok Legfelső Bírósága egy sor fontos, a lelkiismereti és vallásszabadságot érintő döntést hozott. A nagyobb jelentőségű ügyekre szorítkozva: az EJEB Nagykamarája helyben hagyta a teljes arcot eltakaró öltözetek közterületen történő viselésének tilalmát (*S.A.S. kontra Franciaország*¹, a továbbiakban burka döntés), ezáltal engedélyezve az egyes muzulmán nők által viselt burka kizorítását a közterületekről. Ezzel egy időben a Nagykamara jóváhagyta egy házasságra lépett spanyol katolikus pap elbocsátását vallásánári állásából (*Fernández Martínez kontra Spanyolország*²). Mindeközben az amerikai Legfelső Bíróság alkotmányosnak találta az önkormányzati lakossági fórumot megnyitó közös imádságot (*Town of Greece v. Galloway*³), illetve kimondta, hogy a gazdasági társaságok is élhetnek a lelkiismereti 'szolgáltatmegtagadás' jogával (*Burwell v. Hobby Lobby*⁴).

Bár ezek a bírói döntések igen változatos alkotmányos és emberi jogi problémákat vetnek fel, közös bennük, hogy nagy figyelem övezte őket, számos beavatkozó lépett fel a bírói fórumok előtt, és a végső döntésekben maguk a bíróságok igen megosztottak voltak. A megosztottságot jól példázza, hogy a többség és a különvéleményen lévő bírák még akkor is másképp összegezték a tényállást, ha egyébként az alkalmazandó jogelvekben egyetértettek. Ez a feszültség elsősorban nem abból ered, hogy ezek az ügyek korábban nem látott kérdéseket vetnek fel, hanem jórészt arra vezethető vissza, hogy a lelkiismereti és vallásszabadságot érintő ügyekben számos alapvető jelentőségű kérdést nyitva hagytak (vagy legalábbis nem tisztáztak) a fenti bíróságok az évek során. Bár az egyik legrégebbi emberi jogról van szó, egy külső szemlélő számára meglepő lehet a világos fogalmi alapok és a bírói döntések háttérül szolgáló, valamelyest tisztázott elvek hiánya, ami idővel sajátjává vált e területnek. Az egyre nagyobb társadal-

mi feszültségekkel és médiafigyelemmel kísért 'nehéz ügyek' sorozata (de legalábbis az ügyek nehézségének látszata) pedig nem segít az egyre látványosabban hiányzó alapok tisztázásában.

Épp erre a jelenségre igyekezett felhívni a figyelmet Heiner Bielefeldt, az ENSZ vallásszabadsági külömbizottja, amikor figyelmeztetett, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság mint 'klasszikus' emberi jog annak köszönhetően került válságba, hogy a vallási tételeken vagy hitbéli identitáson alapuló igények (különösen, amikor a politikai térben további támogatást kapnak) lassacskán felőrlik azokat a fogalmi kereteket, amelyek a vallásszabadság mint egyetemes emberi jog normatív alapját alkotják.⁵ A továbbiakban az új bírói döntések részletes elemzése nélkül néhány kulcsfontosságú pont áttekintésével azt vizsgálom, nem túlzás-e válsággal riogatni épp egy ilyen régi vágású emberi jog kapcsán.

A PLURÁLIS TÁRSADALOM ÉS A VALLÁSI SOKSZÍNŰSÉG TERHE

Gyakorlatában mindkét bíróság adottnak veszi, hogy feladatát egy plurális társadalom keretei között hivatott ellátni. Az újabb bírói döntések tanúsága szerint azonban a vallási sokszínűség mint élethelyzet vagy társadalmi állapot komoly kihívások elé állítja a bíróságokat, amikor népszerűtlen, az állami szereplők által előre el nem képzelt, vagy épp nem támogatott kérelmekről hivatottak dönteni. Bár a vallási sokszínűség és a társadalmi pluralitás működésük alaphelyzete, a pluralizmus mint értelmezési keret következményei korántsem kiszámíthatóak, mert a bírói gyakorlatban az értelmezés eredménye további, a lelkiismereti és vallásszabadság tartalmától sokszor független segédfogalmak alkalmazásának következménye.

1. A EJEB gyakorlatában rutinszerűen hivatkozik a társadalmi pluralizmus és a nyitott szelleműség (*broadmindedness*) állapotára mint az Egyezmény értelmezési háttérének egyik elemére. Ez egyszerre utalás a tagállamok közötti nagy vallási és kulturális eltérésekre, illetve arra, hogy az Egyezményből nem következik kényszerítően semmilyen államegyházi modell.⁶ A vallásszabadsági ügyekben az elmúlt évtizedben a vallási sokszínűség mint kívánatos létállapot fogalma összefonódott az állami semlegesség és pártatlanság követelményével az Egyezmény 9. cikkének alkalmazásában. Az EJEB eddig rendszeresen azt hangsúlyozta, hogy az államnak nem feladata a vallási közösségek egységének védelme, vagy épp szakadásának megakadályozása,⁷ mivel a vallási közösségeken belüli konfliktusok a vallási pluralizmus természetes velejárói.⁸ Az ilyen esetekben az állami hatóságok feladata nem az, hogy a feszültséget a sokszínűség visszaszorításával csökkentse, hanem hogy olyan körülményeket teremtsenek, amelyek elősegítik, hogy a versengő vallási közösségek tolerálják egymást.⁹ A Nagykamara újabb döntéseiben azonban érdekes színezetet adott az állammal szembeni elvárásoknak egy vallásilag sokszínű, plurális demokráciában. Ezek a fejlemények alapjaiban látszanak megingatni a hosszú ideje adottnak vett európai minimumról alkotott képet.

Kiindulásképp érdemes megjegyezni, hogy a burka döntésben a Nagykamara is megfogalmazta azt a figyelmeztetést, amelyet a magyar egyházbejegyzési rezsimit egyezményesértőnek találó kamarai ítéletben is olvashattunk, miszerint a vallásszabadsággal kapcsolatos kérdések szabályozása során az államnak figyelemmel kell lennie arra, hogy a jogszabályok kihatnak az egyes vallási közösségek szélesebb társadalmi megítélésére, és végső soron az egyes hívők szabadságának gyakorlati érvényesülésére.¹⁰ A burka-döntés mindehhez azt tette hozzá, hogy a pluralizmushoz hozzátartozik a párbeszéd és a kompromisszumkészség, illetve hogy az állam az alapvető jogok védelmének kiegyensúlyozásakor egyes alapvető jogokat korlátozni kényszerülhet.¹¹

A párbeszédre való hajlandóság és alkalmasság a burka-döntés fontos motívuma. A francia állam azzal indokolta a közterületen történő burkaviselés tilalmát, hogy a burka viselése veszélyezteti a közbiztonságot, illetve elősegíti a nyílt és demokratikus társadalom minimális értékrendjének érvényesülését,¹² így a nemek egyenlőségének és az emberi méltóságnak a védelmét, valamint a társadalmi együttélés mini-

mumát.¹³ A kérelmező azzal támadta a jogszabályt, hogy arcának teljes eltakarását társadalmi és kulturális identitása fontos elemének tekinti.¹⁴ A kérelmező nem vitatta, hogy a burka viselése tekintetében az iszlám megosztott, ezért kérelmét nem pusztán a vallásszabadságra, hanem személyes autonómiájának védelmére is alapozta (8. és 9. cikk). Bár a „a nyílt és demokratikus társadalom minimális értékrendjének érvényesülése” nem szerepel az Egyezmény 8. és 9. cikkének szövegében a megengedhető jogkorlátozási indokok között, az EJEB elfogadta, hogy mások jogainak védelme, és ezáltal a társadalmi együttélés minimuma sérül, ha a kommunikáció során az egyik fél eltakarja az arcát.¹⁵

A Bíróság nem tagadta, hogy a burkaviselés tilalma komoly nehézséget okoz azoknak a nőknek, akiket érint,¹⁶ illetve hogy a francia szabály korlátozza a pluralizmust.¹⁷ A Bíróság azonban nagy mérlegelési szabadságot adott a tagállamoknak a burkaviselés szabályozásában, és hangsúlyozta, hogy ítéletével tiszteletben kívánja tartani a francia társadalom azon döntését, amely a társadalmi együttélés feltételeit hivatott biztosítani.¹⁸ Az EJEB döntésében elismerten közrejátszott, hogy a francia jogszabály enyhe szankciót vet ki a szabálysértőkre.¹⁹

Az EJEB érvelésének egyik lehetséges olvasata szerint a Bíróság igen kiterjesztő módon értelmezte a jogkorlátozási alapokat, annak érdekében, hogy helyt adhasson a burkaviselési tilalom általános, semleges elveken alapuló tilalmának. Az EJEB döntésében ugyanis nem győzte hangsúlyozni, hogy a támadott francia szabály nem egy bizonyos vallási szimbólum betiltására irányul²⁰, és célja nem is a nők védelme az elnyomással szemben²¹, hanem az arc eltakarását mint olyat kívánja megtiltani közterületen.

A jogkorlátozási alapok ilyen kiterjesztő értelmezése kétségkívül az emberi jogok erőteljes védelme ellen hat, hiszen kiterjeszti a korlátozási lehetőségeket. Sovány vigasz, hogy egy igen speciális helyzetben igyekezett megtalálni azt az alapvető jogot (ti. a fedetlen arccal történő kommunikáció jogát), amely az adott ügyben menti a menthetőt.

A külvilágról lévők Nussberger és Jaderblom bírák nemcsak a megfelelő jogkorlátozási alap hiányát kifogásolták,²² hanem egy szelektív pluralizmus-fogalom alkalmazásával vádolták a többséget, amely ellentétes a Bíróság eddigi gyakorlatával, mivel az egyik versengő (és kisebbségi helyzetben lévő) vallási közösség kiiktatásán alapul.²³

Tekintettel a sokszínűség védelmével kapcsolatos ingoványra, különösen érdekes kérdés, hogy a Nagykamara miért nem érte be a közbiztonság védelmének alapul szolgáló igazolással, amelyet egyébként a jelen ügyben és korábban is elfogadott legitím jogkorlátozási célnak a burkatilalom igazolására.²⁴ A fedetlen arccal való kommunikációhoz való jognak mint a társadalmi együttélés zálogának a pluralizmus védelmében történő igazolása ugyanis erős elutasító üzenet a kisebbségi helyzetben lévő, népszerűtlen hívők ügyében. Túl azon, hogy a vallásszabadság mint egyetemes emberi jog védelme elsősorban a vallási kisebbségeket hivatott megvédeni a többség elnyomásával szemben, a burka ügyben használt pluralizmus fogalma eltér az EJEB gyakorlatában korábban meghonosodott megközelítéstől.

2. *A Town of Greece v. Galloway* ügyben a New York-állambeli Greece városka pár lakója azt sérelmezte, hogy a helyi szokásoknak megfelelően 1999 óta a városi képviselő-testület havi nyílt napját a képviselő-testület hivatala által a helyi telefonkönyvből kiválasztott vallási közösség vezetője (lelkésze, papja stb.) áldással vagy közösségi imádsággal nyitotta meg. Az áldással kapcsolatban nem volt sem előírás, sem elvárás, hogy felekezetszemleges legyen: minden meghívott vallási vezető a saját vallása előírásainak megfelelően igyekezett a nyílt nap emelkedettségét biztosítani. A nyílt napon a városka öt választott képviselőjén kívül általában azok a lakók vettek részt, akik saját ügyükben valamilyen kérelmet vagy indítványt terjesztettek a képviselők elé az ülés során. A kérelmezők nem az áldás gyakorlatának alkotmányosságát sérelmezték. Indítványukban azt állították, hogy a Legfelső Bíróságnak a kongresszusi üléseket megnyitó ima alkotmányosságát megállapító *Marsh v. Chambers*²⁵ ügy döntéséből az következik, hogy a városi képviselő-testület nyílt napján tartott imádságnak felekezetszemlegesnek, illetve kényszerűtől mentesnek kell lennie.

Az ügyben a Legfelső Bíróság a szokásosnál is megosztottabb volt: a Kennedy bíró vezette ötfős többség a *Marsh v. Chambers*-döntés követése mellett döntött. Az öt bíró egyetértett abban is, hogy a *Marsh* ügyből nem állapítható meg a közös imádság vagy áldás felekezetszemlegesének követelménye, a többségből azonban csupán három bíró találta úgy, hogy a kényszermentesség olyan alkotmányos követelményt jelent, amely tekintettel van az adott eset

tényeire és körülményeire (és nem pusztán a jogtechnikai értelemben vett állami kényszer tiltja). A vezető különvéleményt jegyző Kagan bíró szerint az ügy tényállására nem alkalmazható a *Marsh*-ügy: a Bíróság akkor járt volna el helyesen, ha a kérelmet mint a vallási egyenlőség sérelmét vizsgálja.

A Legfelső Bíróság minden tagja egyetértett abban, hogy döntésük során figyelemmel kell lenniük az amerikai társadalom vallási sokszínűségére. A többség azért döntött a *Marsh* ügy követése mellett, mert bár az Alkotmány Első Kiegészítése egyértelműen kimondja az állam és az egyház elválasztásának követelményét, a *Marsh* ügyben a Bíróság úgy találta, hogy mivel a Kongresszus üléseit megnyitó imádság az alkotmányozás kezdeteire nyúlik vissza, a törvényhozási ülést megnyitó ima alkotmányosságának meg-

ítélésekor az állam és az egyház elválasztásának követelményét annak történelmi távlatában kell értelmezni.²⁶ A Bíróság hangsúlyozta az imádság gyakorlatának egyedi, kivételes voltát, és egyértelműen elzárkózott egy általánosan alkalmazandó alkotmányos követelmény megállapításától.²⁷

A kérelmezők indítványára, miszerint az Alkotmány megköveteli, hogy az áldás vagy közös imádság felekezetszemleges legyen,

a többség azzal válaszolt, hogy ez az imádság történelmileg keresztény természetű volt. Ha a Bíróság előírná az imádság felekezetszemlegesét, úgy a többség szerint maga a Bíróság válna a vallásszabadság érvényesülésének cenzorává.²⁸ Az imádság tartalmának megfelelő korlátját jelenti, hogy a törvényhozási üléseinek megnyitásakor hangzik el, célja a képviselők közügyekben történő inspirálása, és a történelmi gyakorlatból következően nem lehet a hitetlenek megalázására, kárhózzal való fenyegetésére vagy térítésre használni az ima vagy az áldás pillanatát.²⁹ Mivel Greece városa ésszerű lépéseket tett, hogy többféle vallási közösség vezetője is mondhason áldást a képviselőtestület nyílt napján, alkotmányosan nem kifogásolható, hogy a gyakorlatban a keresztény imádságok kerültek túlsúlyba. Az Alkotmány nem írja elő, hogy a városka saját határain kívülről hívjon meg vallási vezetőket a vallási sokszínűség megőrzése érdekében.³⁰

Kagan bíró különvéleménye szerint a többség nem vette figyelembe a képviselő-testületi nyílt nap természetét, ami jelentősen eltér egy kongresszusi üléstől, és ezért tévesen követte a *Marsh* ügyet. A nyílt napon az emberek általában személyesen, saját ügyükben fordulnak a városi képviselőkhöz, ezért különö-

sen rosszul veszi ki magát, ha valaki nem vesz részt az ülést megnyitó közös imádságban.³¹ Kagan bíró szerint az ilyen közösségi imádság csak akkor alkotmányos, ha nem megosztó, hanem befogadó, és ha általa minden állampolgár egyenlőként vehet részt a közügyek intézésében.³² A különvélemény szerint a közös imádság hatása épp ellentétes: vallási alapon osztja meg a politikai közösséget, ezáltal alkotmányellenesen felborítva az állampolgárok és az állam viszonyát.³³ Breyer bíró különvéleményében továbbviszi ezt a gondolatmenetet, amikor megállapítja, hogy az Alkotmány vallásszabadság tárgyú rendelkezéseinek fő célja a vallási konfliktusok kiküszöbölése volt. Megítélése szerint az a mód, ahogy Greece város megszervezte a közösségi imádságokat, hozzájárult a helyi politikai közösség vallási alapon történő megosztásához.³⁴

Már ebből a rövid összefoglalóból is jól érzékelhető, hogy a többségi vélemény könnyedén megtehetette volna, hogy kritikusan átgondolja a *Marsh ügy* alkalmazhatóságát, illetve alkalmazásának közvetlen következményeit, tekintettel a két eset tényeinek azon lényegi különbségeire, amelyekre Kagan bíró is rámutatott. Bár a Kennedy bíró vezette többség többször is említést tesz az Egyesült Államok vallási sokszínűségére, a bírák többsége láthatóan nem találta elérkezettnek az időt az alkotmányos követelmények újragondolására, ezért inkább visszaballagott az Alapító Atyák hétköznapijaiba.

Bár a múltba tekintés, és különösen az Alapító Atyák gondolatainak szoros követése azt a látszatot ébresztheti, hogy a Legfelső Bíróság konzervatív ugyan, de kiszámítható alkotmányértelmezési stratégiákkal operál, a Bíróság döntése a *Hobby Lobby ügyben* figyelemreméltó színezetet ad a *Town of Greece*-döntésben az elhangzottaknak. A *Hobby Lobby ügyben* mélyen vallásos cégtulajdonosok támadták az Egészségügyi és Humán Szolgálat azon iránymutatását, amely a munkáltatók által fizetendő egészségbiztosítás megkötése során a vallási nonprofit szolgáltatókat mentesítette a fogamzásgátlók költségeinek fedezése alól, a kereskedelmi társaságokat azonban nem. Az indítványozók kérésére a Legfelső Bíróság Alito bíró vezette többsége megállapította, hogy ők mint gazdasági társaságok is a vallásszabadság védelméről rendelkező szövetségi törvény (*Religious Freedom Restoration Act*) értelmében vett személynek számítanak, és mint ilyenek, sikerrel hivatkozhatnak vallásszabadságuk sérelmére az Egészségügyi és Humán Szolgálat iránymutatásával szem-

ben, a vallási nonprofit szolgáltatókkal azonos elbárást kérve.³⁵

Az ügyben párhuzamos indokolást író Kennedy bíró szerint a vallásszabadság alkotmányos védelmének alapvető eleme a hit szabad megvallása, valamint a vallásos és nem vallásos önkifejezés a társadalom politikai, civil és gazdasági életében. „*Egy összetett társadalomban, amikor az állami szabályozás mindent áthat, a vallásszabadság gyakorlásának helyes közegét nehéz meghatározni.*”³⁶ Ezt követően Kennedy bíró Kagan bírónak a *Town of Greece* döntésben írott különvéleményét idézve állapítja meg, hogy az Egyesült Államok vallásilag igen sokszínű³⁷, majd megállapítja, hogy az ország épp azért olyan nyitott, toleráns és szabad, mert nem korlátozza a hit szabad megvallását.³⁸ Mindeközben szóba sem került, hogy az Alapító Atyák mit gondoltak volna a gazdasági társaságok vallásszabadságáról úgy általában, illetve abban a speciális helyzetben, amikor a gazdasági társaságok vallásszabadsága verseng a nőnemű állampolgárok egyébként alkotmányosan védett önrendelkezésének gyakorlati érvényesülési feltételeivel.

EGYÉN ÉS KÖZÖSSÉG VISZONYA EGY VALLÁSILAG SOKSZÍNŰ TÁRSADALOMBAN

Az eddigiekből is könnyen megállapítható, hogy egy politikai közösség vallási sokszínűségéből igen kevés következik kényszerítően a vallásszabadság gyakorlására nézve, még azoknak a bíróságoknak a gyakorlata esetében sem, amelyek rutinszerűen hivatkoznak a vallási pluralizmusra mint az ügy eldöntése szempontjából releváns tényre.

Az EJEB egyik friss döntésének tanúsága szerint a pluralizmusra való hivatkozás azonban tovább rontja a vallásszabadság mint egyéni emberi jog érvényesülését, ha hívő és vallási közösség konfliktusát a vallási sokszínűség közegében vizsgálja a Bíróság. A burkaügyben tapasztalt komplikáció nem egyedi eset az EJEB legújabb gyakorlatában, a Bíróság ugyanis a *Fernández Martínez ügyben* is eltérni látszik korábbi joggyakorlatának egy fontos elemétől, miszerint a vallási sokszínűség védelmében az államnak nem lehet feladata a vallási közösségek egységének védelme. A pluralizmus kontextusában ugyanis eltörpülni látszik az egyén szabadsága, ha az egyházi autonómiával kell versenyeznie.

A *Fernández Martínez* ügyben a kérelmező, egy házasságra lépett korábbi spanyol pap azért fordult a Bírósághoz, mert a spanyol állam – helyt adva a katolikus egyházi hatóságok döntésének – helyén valónak gondolta elbocsátását egy állami középiskolában betöltött vallásstanári állásából. A kérelmező házasságkötése előtt egy évvel kérelmezte a papi nőtlenségi fogadalma alóli felmentését. A pápa 13 év alatt döntött a felmentésről, ebből a 13 évből 8 évig a kérelmező hittant tanított egy állami középiskolában a spanyol katolikus hatóságok által évente meghosszabbítani javasolt munkaszerződés alapján. Röviddel azután, hogy megkapta a pápa választát, a spanyol katolikus hatóságok arra hivatkozva kérték a spanyol Oktatási Minisztériumtól a kérelmező elbocsátását, hogy egy újsághír nyomán köztudomásúvá vált, ellenzi a papi nőtlenség intézményét. A kérelmező a magánélethez és a családi élethez való joga védelmében (8. cikk) fordult az EJEH-hez.

Az EJEH 9:8 arányban megosztott Nagykamarája elutasította a kérelmet. A döntésben az EJEH hangsúlyozta, hogy az Egyezmény 9. cikke alapján az állam köteles megvédeni a vallási közösségek autonómiáját.³⁹ Egyrészt a Bíróság megismételte az ismert tétteleket az állam feladatairól a tolerancia biztosításában egy sokszínű államban. Másrészt azonban a Bíróság kijelentette, hogy az Egyezmény nem védi az egyén jogait a vallási közösségen belül: a 9. cikk alapján az egyén azzal fejezheti ki ellenvéleményét, hogy elhagyja a közösséget.⁴⁰ Az állam köteles elfogadni, hogy a vallási közösségek saját belső szabályaik szerint adnak választ azokra az ellenvéleményekre, amelyek a közösség egységét veszélyeztetik.⁴¹

A különvéleményen lévő bírák szerint a többség túlságosan nagyvonalúan vonta meg az egyházi autonómia védett körét, a többség ugyanis figyelmen kívül hagyta, hogy a kérelmező az Egyezmény által biztosított emberi joga érvényesítése érdekében került ellentétbe a katolikus egyházzal az állam bíróságai előtt.⁴² A különvélemény szerint ez a részlet azért különösen fontos, mert az állami hatóságoknak egyértelműen lehetősége és alkalma volt önállóan vizsgálni a katolikus egyházi hatóság döntésének következményét (ti. a kérelmező felmentését a sajtóhíre tekintettel). Megjegyzendő, hogy az egyházi döntés tagállami bírósági vizsgálata nem szükségszerűen jelentené az egyházi döntés automatikus megváltoztatását, a bírói vizsgálat hiánya azonban arra utal, hogy a tagállami bíróság nem is tett kísérletet az emberi jogi szempontok mérlegelésére, amikor meghoz-

ta saját döntését.⁴³ Ettől eltérő esetben az egyházi autonómia védelme annak elismerését jelentené, hogy az egyházak egy párhuzamos szuverén jogrendszerrel működtetnek.⁴⁴

A plurális demokrácia és a vallási sokszínűség védelme, bár kétségtelenül hangzatos és üdvözlendő megfontolások, a joggyakorlat jelen állása szerint nem szolgálnak komolyan vehető útmutatással a 9. cikk alkalmazására állam és egyház viszonyában. Ez jól látszik a *Fernández Martínez* ügyből: a sokszínűség védelmének elvéből akár egymásnak ellentmondó döntések is születhetnek ugyanabban az ügyben, a Nagykamara pillanatnyi összetételétől függően.

A Nagykamara *Fernández Martínez* ügyben kifejtett álláspontja a sokszínűség tartalmi követelményeiről (különösen az egyet nem értők vallásszabadságának az egyházi autonómia védelméből eredő korlátjáról) már azért is figyelemre méltó, mert nehezen egyeztethető össze a Bíróság korábbi joggyakorlatával mindazokban az ügyekben, ahol a tagállamokat a semlegesség és a pártatlanság nevében kötelezték a szakadár vallási közösségek jogainak védelmére jogalanyisággal, illetve egyházi tulajdon megosztásával kapcsolatos ügyekben,⁴⁵ avagy épp a tagállami bíróság olyan döntését vizsgálták, amelyben a bíróság az egyház által nem támogatott szakszervezet alapításának jogszerűségét vizsgálta felül.⁴⁶

Megjegyzendő továbbá, hogy az egyház elhagyása mint az ellenvélemény kinyilvánításának egyetlen legitim módja érdekes úton jutott el a 9. cikk tartalmáig. A Nagykamara által hivatkozott *Mirolubovs és mások kontra Litvánia*⁴⁷ ügyben a kérelmezők egy elszakadó vallási csoport jogait érvényesítve, egy szkizmat követően kívántak új, elismert egyházat alapítani, kevés sikerrel.⁴⁸ A 9. cikk keretében tehát az ellenzéki vélemények kifejtésének jogát mindeddig annyiban értelmezte a Bíróság a kilépés jogaként, amennyiben problémásnak találta, hogy az elszakadni kívánó ellenzéki csoportot az állami hatóságok igyekeztek az anyaegyház kebelében tartani, ahelyett, hogy az elszakadást az Egyezmény által megkívánt jogi eszközökkel támogatták volna.⁴⁹ Egy vallási közösség jogát az elszakadáshoz és az azt követő állami elismeréshez azonban legalábbis problémás azonosan kezelni egy olyan hívő szabadságával, aki azért keveredik jogvitába egyházzal, mert nem vagy nem mindenben ért egyet annak tanításával. A Nagykamarának a vallási sokszínűség védelme nevében kifejtett egyházi autonómia fogalma épp az egyéni szabadság és a vallásszabadság védelmének intézményi

dimenziói közötti különbséget hagyja figyelmen kívül, az egyén szabadságának kárára.

A VALLÁSSZABADSÁG MINIMÁLIS TARTALMA: A LELKIISMERETI KÉNYSZER TILALMA EGY PLURÁLIS TÁRSADALOMBAN

A lelkiismereti és vallásszabadság védelmének számos igazolása között kiemelt helyet foglal el a lelkiismereti kényszer tilalma. A naív olvasó számára a kényszer tilalma egyértelműnek és ezért intuitíve alkalmasnak tűnhet a vallásszabadság mint emberi jog tartalmának és védelmi körének meghatározására. Az idei év friss döntéseiből azonban jól látszik, hogy a kényszer fogalma könnyedén épp olyan kihívások elé állítja a bíróságokat, mint a vallási sokszínűség ingoványa.

A lelkiismereti kényszer elhárítása volt a *Town of Greece* ügy kérelmezőinek elsődleges célja. A kényszer megszüntetése érdekében kérték a Bíróságtól, hogy állapítsa meg a közös imádság felekezetszemlegességének követelményét. Az ítélet szövegéből kiderül, hogy bár a kilenc bíró egyetért a kényszer tilalmának alapvető jelentőségével, szinte mindenki mást ért alkotmányellenes kényszeren. Míg Kagan bíró különvéleménye elsősorban azért tartja problémásnak Greece város gyakorlatát, mert kirekeszti a politikai közönség egyes tagjait, a Kennedy bíró vezette többség épp a kényszer alkotmányos tilalmának mértékében nem értett egyet.

Kennedy bíró másodmagával abból indult ki, hogy a kongresszus üléseit megnyitó közös imádság egy olyan ismert hagyomány, amely önálló politikai rituálévá vált az évek során. Egy ésszerű szemlélő könnyen megállapíthatja, hogy a közös imádság vagy áldás nem a jelenlevők megtérítését szolgálja, hanem az a célja, hogy súlyt adjon a közösségi eseményeknek⁵⁰, illetve hogy az imádság hagyományában egyesítse az Alapító Atyákat az épp hivatalban lévő képviselőkkel.⁵¹ Kennedy bíró szerint amikor Greece városában időnként felszólították a kimaradókat a közös imában való részvételre, ezt a közösségbe történő bevonás szándékával tették, és nem azért, hogy kényszerrel alkalmazzanak.⁵² Attól, hogy valaki kellemetlenül érzi magát egy helyzetben, még nem áll alkotmányos értelemben vett kényszer hatása alatt.⁵³

Thomas és Scalia bírák nem értették egyet Kennedy bíró ezen értelmezésével, szerintük ugyanis az Alkotmány csak azt a fajta állami beavatkozásból származó lelkiismereti kényszerrel tiltja, amely arra indította az Alapító Atyákat, hogy elfogadják az Első Kiegészítést. Ebben az értelmezésben halandó magánszemélyek fogalmilag nem képesek egymásra alkotmányellenesnek minősülő kényszerrel gyakorolni lelkiismereti ügyekben.⁵⁴ Ez az értelmezés különösen jó példája a köznapi értelemben vett kényszerfogalom technikai átfogalmazásának és végső soron, kiüresítésének.⁵⁵

A *Town of Greece* ügyben tapasztaltakhoz képest szinte üdítő, hogy az EJEB burkaügyben hozott döntésében meglepően kis szerepet játszik a kényszer tilalmának vizsgálata. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a kérelmező nem mint kikerülhetetlen vallási előírást vagy épp lelkiismereti követelményt fogalmazta meg a burkaviseelés iránti igényét, hanem mint autonóm személyes választás eredményét. A kérelmező érveire reagálva a Bíróság nem kérdőjelezte meg a választás szabad voltát, és egyértelműen elutasította azt a felvetést, miszerint a burkaviseelés tilalma a női egyenjogúság védelmét szolgálja, mivel a burkaviseelés gyakorlatát épp a nők jogainak nevében védelmezték a politikai vitában.⁵⁶ Hasonlóképp utasította el a tilalomnak az emberi méltóság védelmén alapuló igazolását a Bíróság, amikor emlékeztetett

AZ EJEB ÉRVELÉSÉNEK EGYIK LEHETSÉGES OLVASATA SZERINT A BÍRÓSÁG IGEN KITERJESZTŐ MÓDON ÉRTELMEZTE A JOGKORLÁTOZÁSI ALAPOKAT, ANNAK ÉRDEKÉBEN, HOGY HELYT ADHASSON A BURKAVISELÉSI TILALOM ÁLTALÁNOS, SEMLEGES ELVEKEN ALAPULÓ TILALMÁNAK.

arra, hogy az eljárásban a burka viselését épp mint a plurális demokráciában kifejezésre juttatott kulturális identitás példáját igazolták.⁵⁷ Bár az EJEB elismerte, hogy a burkaviseelési tilalom komoly hátrányos hatással lesz azokra a nőkre, akik burkát szeretnének viselni,⁵⁸ a többség megfogalmazásában a tilalom nem az állami kényszer egyik példája, hanem – megfeleltetve a helyzet értékelését

a kérelmező igényének – egy komplex személyes dilemma oka, amit az érintett nők esetenként mint identitásukat fenyegető tényezőt élhetnek meg.

Ez a rövid rekonstrukció azt sugallja, hogy vizsgálata során a Bíróság mértani pontossággal feleltet meg a kérelmezőt, a kormány és a beavatkozók érveit. Mivel a fejkendő, illetve a burkavita már egy évtizede zajlik az európai politikai térben, és a EJEB is számos döntést hozott az ügyben, nem meglepő a vita szakértő összefoglalása. A burkadöntéssel kapcsolatban azonban érdemes megjegyezni, hogy bár a jelen írás kereteit szétfeszítené, további vizsgálatra érdemes kérdés, hogy egy európai muzulmán közös-

ségben mennyire tekinthető szabadnak a burkát viselő nők választatása, illetve hogy az ügyben eljáró bíróság eltekinthet-e a kérelmező által szabad választásként beállított döntés háttérének alapos vizsgálatától.

KÖVETKEZTETÉSEK

A kérdés, amit a tárgyalt esetek felvetnek, hogy vajon válságban van-e a vallásszabadság mint egyetemes emberi jog?

Az elmúlt fél évben hozott négy jelentős bírósági ítéletet átolvasva igazoltnak látszik Heiner Bielefeldt megállapítása. A mélyen átpolitizált és nagy médiafigyelemmel kísért ügyekben a bíróságok sokszor végzetesen megosztottak és az alapvető fogalmak tisztázatlansága, vagy épp illékonyvá válása miatt meglehetősen kiszámíthatatlan döntéseket hoznak. Az EJEB vallásszabadsági gyakorlata sosem fogalmi tisztázottságáról volt híres, az utóbbi hónapok döntései azonban mindeddig biztosnak tekintett tételeket kezdtek ki. Az csak a további döntésekből derül majd ki, hogy a Nagykamara újabb döntései eseti kivételeket rögzítettek, vagy egy új értelmezési keret kialakításának kezdeteit jelentik. Az amerikai Legfelső Bíróság döntéseit nem érdemes értékelni a Bíróság mára már közmondásos politikai és elvi megosztottságának figyelembevételével. Az újabb döntések tanulsága talán abban összegezhető, hogy még azokban a kérdésekben is nehéz kiszámítani a Bíróságot, amelyekben mind a kilenc bíró egyetért, mivel a döntés végső kimenetele jobbára láthatóan nem alkotmányos szabályok és elvek alkalmazása alapján dől el. Pillanatnyilag tehát minden újabb bírói döntést követően egyre nehezebb megállapítani, miben létezik még valamiféle egyetértés a vallásszabadság mint emberi jog háza táján.

JEGYZETEK

- Application no. 43835/11, judgment of 1 July 2014. A döntés kommentárja a kérelmező ügyvédjének tollából: Stephanie BERRY: *SAS v France: Does Anything Remain of the Rights to Manifest Religion?* 2014. július 2. <http://www.ejiltalk.org/sas-v-france-does-anything-remain-of-the-right-to-manifest-religion/>.
- Application no. 56030607, judgment of 12 June 2014.
- 527 U.S. ____ (2014). A hivatkozás az ítéletnek a Bíróság által kiadott előzetes szövegére (*slip opinion*) utal.
- 573 U.S. ____ (2014). A hivatkozás az ítéletnek a Bíróság által kiadott előzetes szövegére (*slip opinion*) utal.
- Heiner BIELEFELDT: Misconceptions of Freedom of Religion or Belief, *Human Rights Quarterly* 35 (2013)33 – 68, 33-34.
- Nicolas BRATZA: The „Precious Asset:” Freedom of Religion unde the European Convention on Human Rights, *Ecclesiastical Law Journal*, 2012/256.
- Hasan és Chaush kontra Bulgária*, Application no. 30985/96, para. 62
- Pl. Serif kontra Görögország*, Application no. 38178/97, para 53.
- Uo.
- Lásd *Magyar Keresztény Mennonita Egyház és mások kontra Magyarország*, Application nos. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 and 56581/12, judgment of 8 April 2014, különösen para. 92 és 94. Ebben a számban Mink Júlia ismerteti.
- S.A.S. kontra Franciaország*, para. 128.
- Uo. 114.
- Uo. 116.
- Uo. 79.
- Uo. 122.
- Uo. 147.
- Uo. 153.
- Uo. 153.
- Uo. 152.
- Uo. 151.
- Uo. 137.
- Uo. 5. és 8–10.
- Uo. Különvélemény, para. 14.
- Uo. 115.
- 63 U.S. 783 (1983).
- Kennedy bíró, 7–8.
- Kennedy bíró, 8.
- Kennedy bíró, 12–13.
- Kennedy bíró, 14–15.
- Kennedy bíró, 17.
- Kagan bíró, 12–16., 20–21.
- Kagan bíró, 18.
- Kagan bíró, 7.
- Breyer bíró, 5.
- Különösen Alito bíró, 19–20.
- Kennedy bíró, 2.
- Kennedy bíró, 4.
- Kennedy bíró, 4.
- Fernández Martínez kontra Spanyolország*, para 127.
- Uo. 128.
- Uo.
- Uo. Sajó, Karakas, Lemmens, Jaderblom, Vehabovic, Dedov és Saiz-Arnaiz bírák közös különvéleménye, para. 22.

43. Ez történt pl. egy sor német munkaügyi perben. Idézik uo. Sajó, Karakas, Lemmens, Jaderblom, Vehabovic, Dedov és Saiz-Arnaiz bírák közös különvéleménye, para. 22.
44. Uo. Sajó bíró különvéleménye, para. 4.
45. *Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) és mások kontra Bulgária*, Application nos. 412/03 and 35677/04, judgment of 22 January 2009.
46. *Sindicatul 'Pastorul cel bun' kontra Románia*, Application no. 2330/09, judgment of 9 July 2013. Az ügyben a Nagykamara érdemben vizsgálta, és végül a tagállami bíróság ítéletét megfelelőnek tartva elutasította az egyház jóváhagyása nélkül szakszervezetet alapító papok kérelmét.
47. Application no. 798/05, judgment of 15 September 2009.
48. Lásd *Mirolubovs kontra Litvánia*, para 80(d).
49. Uo. 80(d) hivatkozását a *Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) és mások kontra Bulgária*, para 137-re, ahol az EJEB emlékeztetett arra, hogy nem az EJEB vagy az állami hatóságok feladata a rivális egyházi frakciók vitájának eldöntése.
50. Kennedy bíró, 19.
51. Kennedy bíró, 20.
52. Kennedy bíró, 20.
53. Kennedy bíró, 21.
54. Thomas bíró, 8.
55. Thomas bíró, 8.
56. S.A.S. kontra Franciaország, para. 119.
57. Uo. 120.
58. Uo. 146.